

POD LUPOM

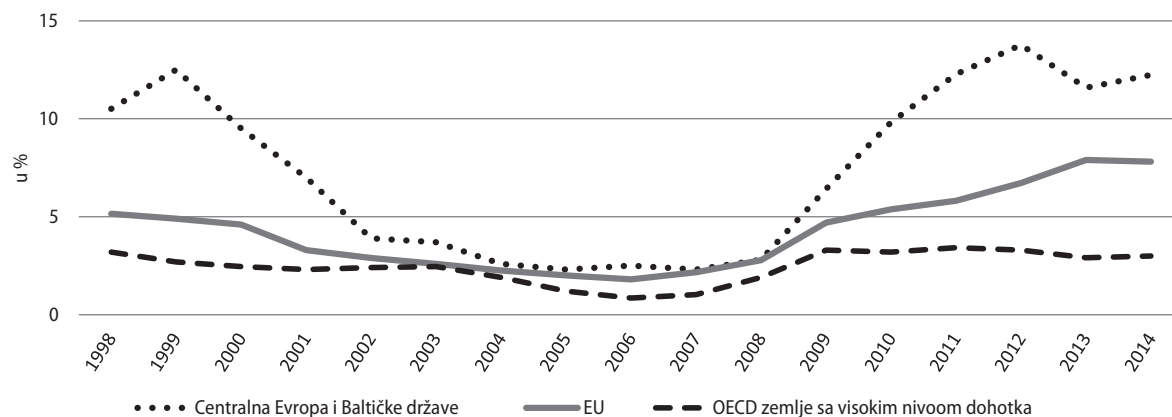
Problematični krediti: determinante rasta i moguća rešenja¹

Tanasković Svetozar², Jandrić Maja³

1. Regionalni trendovi²³

Rast problematičnih kredita je poslednjih godina jedan od ključnih problema s kojim sa suočavaju zemlje Centralne i Istočne Evrope. Nakon otpočinjanja svetske finansijske krize 2007-2008. rast problematičnih kredita zabeležen je u većini svetskih privreda. Ipak, kada je u pitanju porast učešća problematičnih u ukupnim kreditima postoje značajne razlike između pojedinih grupa zemalja (Grafikon T-1).

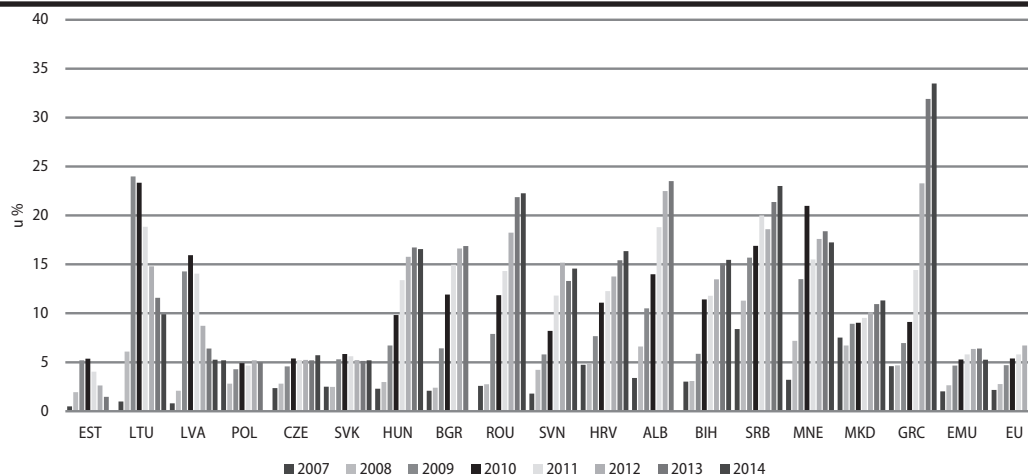
Grafikon T-1. Učešće problematičnih u ukupnim kreditima, 1998-2014.

Izvor: World Development Indicators (grupe zemalja su zasnovane na klasifikaciji Svetske banke)

Među zemljama Centralne, Istočne i Jugoistočne Evrope takođe postoje velike razlike (Grafikon T-2). U posmatranoj grupi zemalja prosečno učešće problematičnih kredita u ukupnim kreditima poraslo je sa 3,3% u 2007. godini na 14,1% u 2013. godini (ukoliko iz analize izuzmemo Grčku, učešće problematičnih kredita je u posmatranom periodu poraslo sa 3,2% na 13,01%). Poređenja radi, u Evrozoni je u istom periodu ovaj pokazatelj 2007. godine iznosio 2%, da bi u 2013. dostigao vrednost od 6,4%.

Grafikon T-2. Učešće problematičnih u ukupnim kreditima za odabrane zemlje, 2007-2014.

Izvor: World Development Indicators

¹ Autori zahvaljuju Milojku Arsiću na drgocnim komentarima i sugestijama

² Ekonomski fakultet i FREN

³ Ekonomski fakultet i FREN

Problematicni krediti: determinante rasta i moguća rešenja

Na osnovu evidentne razlike u dinamici rasta problematičnih kredita, posmatrane zemlje možemo podeliti u nekoliko grupa prema veličini rasta i nivou učešća problematičnih kredita (Tabela T-3). U najboljoj poziciji su zemlje sa malim rastom i srednjim nivoom učešća: Estonija, Poljska, Češka i Slovačka. Zemlje Jugoistočne Evrope su po pravilu u kategorijama sa lošijim performansama – rast učešća problematičnih kredita je veći, dok je nivo bio umereno visok ili visok. Prema učešću loših kredita Srbija se 2013. godine, uz Grčku, Albaniju i Rumuniju, nalazi u samom vrhu među zemljama Centralne i Istočne Evrope. Specifičnost Srbije u odnosu na druge zemlje je u tome što je ona pred krizu (2007-2008. godine) imala najveće učešće loših kredita u ukupnim kreditima u okviru posmatrane grupe zemalja. Iz ovog se može zaključiti da je problem loših kredita u Srbiji postojao i pre krize, a da je tokom krize značajno produbljen. Iz prethodnog sledi važan zaključak da se uzroci loših kredita u Srbiji znatnim delom nalaze u problemima koji su postojali u predkriznom periodu, a koji se veovatno odnose na institucionalne faktore i snažnu kreditnu ekspanziju⁴ koje je postojala u tom periodu.

Tabela T-3. Kategorizacija zemalja prema visini i stopi rasta učešća NPL u ukupnim kreditima⁵ u periodu 2007-2013.

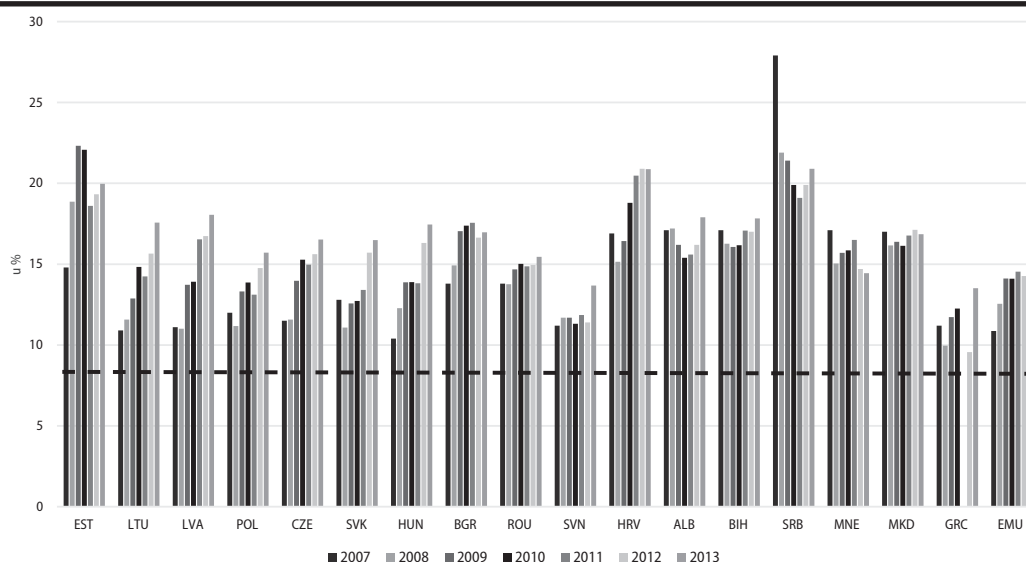
Nivo/ Rast	Srednji nivo	Umereno visok nivo	Visok nivo
Mali rast	Estonija Poljska Češka Slovačka	BJRM	
Srednji rast		Bosna i Hercegovina Hrvatska Mađarska Slovenija	Litvanija Srbija
Veliki rast		Letonija	Rumunija Albanija Crna Gora Grčka Bugarska

Kao jedan od bitnih elemenata finansijske stabilnosti često se uzima stepen adekvatnosti kapitala koji stavlja u odnos kapital banke i rizičnu aktivu. Ovaj pokazatelj predstavlja praktično “amortizer” u slučaju većih negativnih efekata koji bi se mogu javiti i u vidu otpisa velikog broja problematičnih kredita. Evropska nadzorno telo za bankarstvo (EBA), određuje donji nivo ovog pokazatelja na nivou od 8%⁶, dok neki ekonomisti zagovaraju njegovo povećanje na preko 15% u uslovima finansijskih kriza. Adekvatnost kapitala za zemlje EMU beleži porast nakon izbijanja finansijske krize (Grafikon T-4), ali se kod većine privreda on nalazi u nivou 10-15% osim u slučaju Estonije, Hrvatske i Srbije gde je on konstantno iznad ovog nivoa. Prosečan nivo adekvatnosti kapitala u bankarskom sektoru Srbije je od početka krize na nivou od oko 20%. Imajući u vidu regulatorne standarde kao i iznose u ostalim zemljama, ovako visok iznos adekvatnosti kapitala pozitivno utiče na ocenu stabilnosti bankarskog sektora kada su problematični krediti u pitanju. Ipak, visoka vrednost ovog pokazatelja osim funkcije signaliziranja stabilnosti nema uticaja na proces smanjivanja učešća nenplativih kredita.

4 O rizicima snažne kreditne ekspanzije je detaljnije pisano u QM 2 i QM 4, tokom 2005 i 2006. Godine, dakle u periodu trejanja kreditne ekspanzije.

5 Srednji nivo: prosečno učešće NPL na nivou sličnom EU i EMU (razlika manja od 50%); Umereno visok nivo: prosečno učešće NPL 50-100% veće nego u EU i EMU; Visok nivo: prosečno učešće NPL više od 100% veće nego u EU i EMU; Malo povećanje: rast učešća NPL u periodu 2007-2013. sličan i veći za 100% rasta u EU i EMU; Srednje povećanje: rast učešća NPL veći za preko 100% rasta nego u EU i EMU; Veliko povećanje: rast učešća NPL veći za preko 300% rasta nego u EU i EMU.

6 Izнос se odnosi na kriterijum koji podrazumeva međunarodni regulatorni standard Bazel III, koji pored ovog „bruto“ racija podrazumeva i iznos 6% u slučaju Tier 1 kapitala i 4,5% u slučaju CET 1 kapitala.

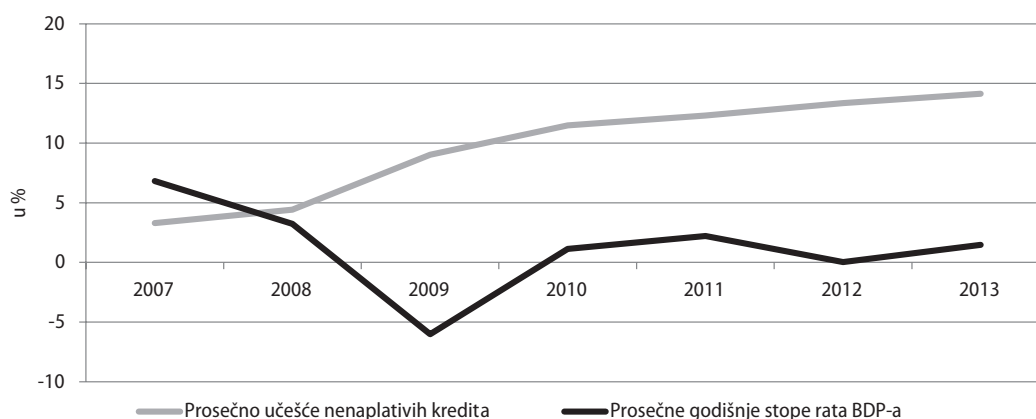
Grafikon T-4. Stepen adekvatnosti kapitala za odabrane zemlje 2007-2013. godina

Izvor: IMF-FSI (oktobar 2014)

2. Determinante problematičnih kredita

Iako su se ekonomisti i ranije bavili utvrđivanjem determinanti nivoa i dinamike učešća problematičnih kredita, interesovanje za ovu temu dobija na značaju u proteklih nekoliko godina. Problemi koje se mogu javiti u privredama sa visokim učešćem problematičnih kredita zahtevaju bolje razumevanje ovog problema kako bi se jasno definisale mere za njihovo smanjenje u što kraćem periodu. U dosadašnjim analizama, istraživači su kao faktore učešća problematičnih kredita najčešće vezivali za dve grupe faktora: makroekonomske determinante i specifične determinante vezane za poslovanje banaka. Pored ove dve grupe, u novijim radovima može se primetiti i pokušaj da se problem problematičnih kredita jednim delom objasni i kroz delovanje institucionalnih faktora koji određuju pravila ponašanja u bankarskom sektoru date zemlje.

Empirijske analize rađene na grupi zemlja potvrđuje jaku zavisnost problematičnih kredita od kretanja *BDP-a* (Espinoza i Prasad, 2010; Nkusu, 2011, Bock i Demyantes, 2012, Beck, Jakubik i Pilou, 2013). Novija istraživanja ukazuju na to da uticaj privrednih kretanja na nenaplative kredite nije linearan – tokom perioda krize uticaj makroekonomskih uslova na kreditni rizik se pojačava (Buncic i Melecky, 2012). Ipak, i u posmatranom uzorku od 17 zemalja Centralne, Istočne i Jugoistočne Evrope⁷ uočavamo da je učešće problematičnih kredita nastavilo da raste i nakon početka oporavka privrede, što ukazuje da, pored kretanja *BDP-a*, i drugi faktori imaju značajan doprinos u objašnjavanju razlika među pojedinim zemljama (Grafikon T-5).

Grafikon T-5. Prosečne stope rasta BDP-a i učešće NPL u izabranoj grupi zemalja

Izvor: World Development Indicators

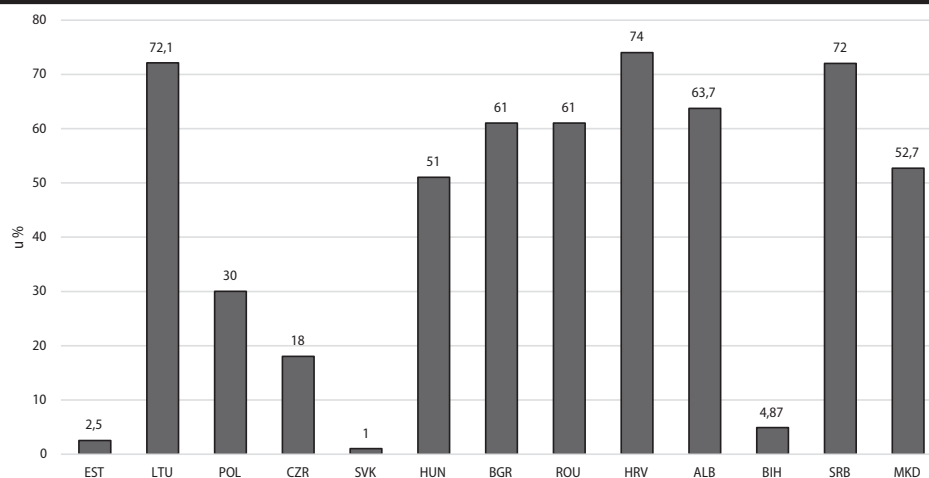
7 Albanija, BJR, Bosna i Hercegovina, Bugarska, Crna Gora, Češka, Estonija, Grčka, Hrvatska, Letonija, Litvanija, Mađarska, Poljska, Rumunija, Slovačka, Slovenija i Srbija.

Pored privrednog rasta, utvrđen je doprinos i drugih makroekonomski faktora kao što su: kamatne stope, stopa nezaposlenosti, inflacija, devizni kurs i stepen učešća kredita indeksiranih u stranoj valuti.

Rast kamatne stope dodatno povećava učešće problematičnih kredita putem povećanog opterećenja dužnika koji usled povećanih obaveza za servisiranje kamate više nisu u mogućnosti da odgovore na svoje obaveze po osnovu povučениh kredita. Ovo je posebno primećeno u slučajevima kada su u pitanju krediti sa varijabilnom kamatnom stopom. Veći broj empirijskih istraživanja potvrđuje ovu vezu pri čemu je ona ipak na dosta manjem nivou od uticaja privredne konjunktore (Berg i Boye, 2007 ; Espinoza i Prasad, 2010, Buncic i Melecky, 2012 ; Nkusu, 2011 ; Beck et al, 2013, Louzis et al, 2011, Messai i Jouini, 2013). Uticaj *inflacije* na kretanje problematičnih kredita je manje jasan. Jedan od mogućih kanala uticaja je da usled nastojanja monetarne politike da smanji stopu inflacije, dođe do povećanja kamatnih stopa (Nkusu, 2011). Teorijski gledano, viša inflacija može smanjiti realnu vrednost duga i tako uticati na smanjenje problematičnih kredita, dok s druge strane može da smanji realne dohotke ukoliko zarade ne prate rast cena i na taj način deluje u suprotnom pravcu. Rezultati istraživanja makroekonomskih determinanti problematičnih kredita u Srbiji (Otašević, 2013) ukazuju da je u Srbiji u periodu Q3 2008 to Q2 2012 dominantan bio prvi efekat: viša inflacija je uticala na smanjenje problematičnih kredita.⁸ Ipak, druge analize determinanti problematičnih kredita u zemljama Centralne i Istočne Evrope nalaze da viša inflacija vodi ka rastu problematičnih kredita (Klein, 2013, Škarica, 2014).

Uticaj *deprecijacije domaće valute* prilično je direktan kod gotovo svih istraživanja koja su vršena na ovu temu. Slabljenje kursa može izazvati veoma nepovoljne efekte u privredama koje imaju visoko učešće kredita indeksiranih u stranoj valuti. Istraživanje determinanti problematičnih kredita u zemljama Centralne i Istočne Evrope (Jakubik i Reiniger, 2013) pokazuje da deprecijacija domaće valute može da ima izrazito negativan uticaj na učešće problematičnih kredita, pri čemu jačina ovog uticaja zavisi od učešća kredita indeksiranih u stranoj valuti u ukupnim kreditima. S druge strane, ukoliko je reč o otvorenim privredama koje nemaju ovaj problem, deprecijacija bi kroz pozitivan uticaj na izvoz mogla da utiče na poboljšanje finansijske pozicije preduzeća i na taj način izazove smanjenje problematičnih kredita (Beck et al, 2013.). Ipak, efekat deprecijacije trenutno deluje na povećanje iznosa duga u domaćoj valuti dok pozitivan efekat na izvoz deluje sa kašnjenjem koje nekada može biti i duže od godinu dana. Usled toga, privrede sa visokim učešćem indeksiranih ili kredita u stranoj valuti su dosta izložnije ovom riziku. Srbija se prema ovom pokazatelju (Grafikon T-5) zajedno sa Litvanijom i Hrvatskom nalazi u grupi sa izuzetno visokim učešćem. U režimu rukovođeno fluktuirajućem kursa kakav je u Srbiji⁹ ovo predstavlja dodatnu opasnost u periodima deprecijacije kursa dinara. Za proteklih pet godina dinar je u odnosu na evro nominalno deprecirao za preko 30% što je pogodilo sve one dužnike koji su uzimali kredite indeksirane u evrima a koji svoje prihode ostvaruju u dinarima. Skoriji primer uticaja kolebanja deviznog kursa preko indeksiranih kredita osetili smo nedavno nakon odluke Centralne banke Švajcarske da ukine donju granicu deviznog kursa prema evru. Devizna tržišta su momentalno reagovala a ishod je jačanje švajcarske valute za 13% u odnosu na evro (a pritom i na dinar) što se u Srbiji automatski odrazilo i na oko 20 hiljada korisnika stambnenih kredita u Srbiji koji su indeksirani u švajcarskim francima kroz rast mesečne dinarske rate.

Grafikon T-6. Učešće indeksiranih i kredita u stranoj valuti u odabranim zemljama u 2013. godini

Izvor: IMF, ECB, centralne banke odabranih zemalja.

⁸ Ekonometrijska analiza u ovom istraživanju je pokazala da su ključne determinante problematičnih kredita u Srbiji u posmatranom periodu bile deprecijacija dinara i pogoršanje poslovnog ciklusa.

⁹ Litvanija je članica ERM II sporazuma usled čega je na snazi režim valutnog veća dok se u Hrvatskoj de facto duži niz godina primenjuje režim puzajućeg pariteta

Dodatni problem koji se javlja kod problematičnih kredita je prisustvo tzv. *povratnog* efekta (problematični krediti → privreda) koji se ogleda kroz dalje pogoršanje privredne aktivnosti: povećanje problematičnih kredita slabi makroekonomske performanse privrede, čime se aktivira “začarani krug” u kojem problemi bankarskog sektora i pad privredne aktivnosti međusobno pojačavaju jedni druge. Nekoliko empirijskih istraživanja je potvrdilo delovanje ovog efekta (Nkusu, 2011; Bock i Demyantes, 2012; Espinoza i Prasad, 2010). Empirijska analiza posvećena isključivo zemljama Centralne i Istočne Evrope (Klein, 2013) takođe potvrđuje prisustvo povratnog efekta u ovoj grupi zemalja, što ukazuje na činjenicu da visoki nivoi problematičnih kredita u velikom broju posmatranih zemalja otežavaju oporavak privrede.

Istraživanja potvrđuju da pored makroekonomskih faktora, institucionalno okruženje u kojem su banke poslovale takođe utiče na učešće problematičnih kredita. Ekonomska logika uključivanja institucionalnih faktora u analizu zasniva se na pretpostavci da neefikasan sudski sistem, problemi u reviziji i kontroli poslovanja banaka, mešanje politike u donošenje poslovnih odluka, kao i nedovoljno razvijene ostale institucije na kojima se sistem zasniva, mogu negativno uticati na poslovanje banaka. Godlewski (2005) u istraživanju koje je uključilo 30 zemalja iz Centralne i Istočne Evrope, Južne Amerike i Azije nalazi da efikasniji sudski sistem i viši nivoi vladavine prava obuzdavaju podsticaje za preuzimanje višeg kreditnog rizika. Boudriga et al (2010) takođe navode da bolja kontrola korupcije, bolje sprovođenje vladavine prava i drugi institucionalni elementi imaju važnu ulogu u smanjenju učešća loših kredita u zemljama MENA. Empirijski rezultati koje navodi Breuer (2006) potvrđuju uticaj velikog broja institucionalnih činilaca na loše kredite, među kojima se između ostalih kao veoma značajan faktor izdvaja i korupcija.

3. Uticaj makroekonomskih i institucionalnih faktora na problematične kredite u Srbiji

U analizi faktora koji utiču na nivo problematičnih kredita u periodu 2006–2013 na grupi zemalja među kojima se nalazi i Srbija (Tanasković i Jandrić, 2015) potvrđen je značajan uticaj makroekonomskih varijabli ali i pojedinih institucionalnih varijabli. Kao varijabla sa najznačajnijim marginalnim efektom od nekih 2,4% ističe se BDP zemlje što potvrđuje izuzetno javku vezu privrednih ciklusa i nivoa problematičnih kredita. Takođe potvrđuje se i uticaj varijacije kursa i učešća indeksiranih kredita na zavisnu varijablu dok uticaj inflacije nije statistički značajan. U modelu u kojem su uključene i insitucionalne varijable za posmatrane zemlje dobija se statistički značajan uticaj kvaliteta finansijskog nadzora i kontrole, kao i razvijenosti finansijskog tržišta¹⁰. Ovaj nalaz upućuje da je rast problematičnih kredita delimično bio posledica i regulatornog okvira koji nije odredio dovoljno striktno smernice za uslove kreditiranja i određivanje kreditne sposobnosti klijenata u periodu kreditne ekspanzije. U slučaju Srbije, kreditna ekspanzija u periodu od 2003–2008. nošena je ne samo dobrim performansama i kredibilnim planovima klijenata i indicijama pozitivnog privrednog rasta, već i jakom borbom novoformiranih banaka za što većim tržišnim učešćem. Specifičan razlog za snažnu kreditnu ekspanziju u Srbiji u pretkriznom periodu je nivo zaduženosti privrede i građana koji je na početku tranzicije bio vrlo nizak – prethodne hiperinflacije i inflacije su obezvedile stare kredite. U borbi za što veće tržišno učešće banke su se pri odobravanju kredita pretežno oslanjale ne kolaterale u nekretninama, dok je poslovanje klijenata bilo u drugom planu. Problem je nastao kada je vrednost kolaterala u periodu krize značajno opala, a likvidnost tržišta nekretnina smanjena. Na problem tadašnje ubrzane kreditne ekspanzije u zemljama regiona ukazivalo se i pre krize. Osim potencijalnih problema vezanih za rast inflacije i spoljnotrgovinskog i deficita tekućeg dela platnog bilansa, još 2006. su se javljala upozorenja da se rizik od bankarskih problema povećava sa povećanjem brzine rasta ukupnih kredita, pri čemu rizici u pojedinim zemljama variraju u zavisnosti od početnog kvaliteta bankarskog sistema, kapitalizacije, pravila nadzora i nadležnosti, i slično¹¹. Pored toga, indeksacija kredita koja je u to vreme uspešno neutralisala valutni rizik, pretila je da postane jedan od mogućih izvora problema kad je o reč naplativosti kredita u budućnosti. Upozorenja vezana za potencijalne makroekonomske šokove ukazivala su da će poremećaji u bankarskom sistemu u slučaju većih šokova kao što su rast kamatnih stopa, usporavanje privrednog rasta i pritisak na devizni kurs zavisiti direktno od izloženosti bankarskog sektora ovim rizicima i od visine njegovih kapitalnih rezervi¹².

U slučaju Srbije, u periodu 2009–2014. sve makroekonomske varijable doprinosile su porastu učešća problematičnih kredita (Grafikon T-7). Kao jedan od načina rešavanja ovog ali i problema opšteg pada kreditne aktivnosti, Vlada Srbije je krajem 2009. godine uvela program subvencionisanih kredita¹³. U tu svrhu iz budžeta je izdvajano u zavisnosti od godine od 55 do 94 miliona evra sa izuzetkom 2013. godine kada je su subvencije kamatnih stopa na kredite

10 Vrlo slični nalazi se mogu pronaći i u istraživanju (Boudriga et al., 2010) koje je rađeno na zemljama Bliskog istoka i Severne Afrike.

11 Grupa autora (2006), Kreditna ekspanzija u zemljama regiona, Kvartalni monitor br. 4, str. 65.

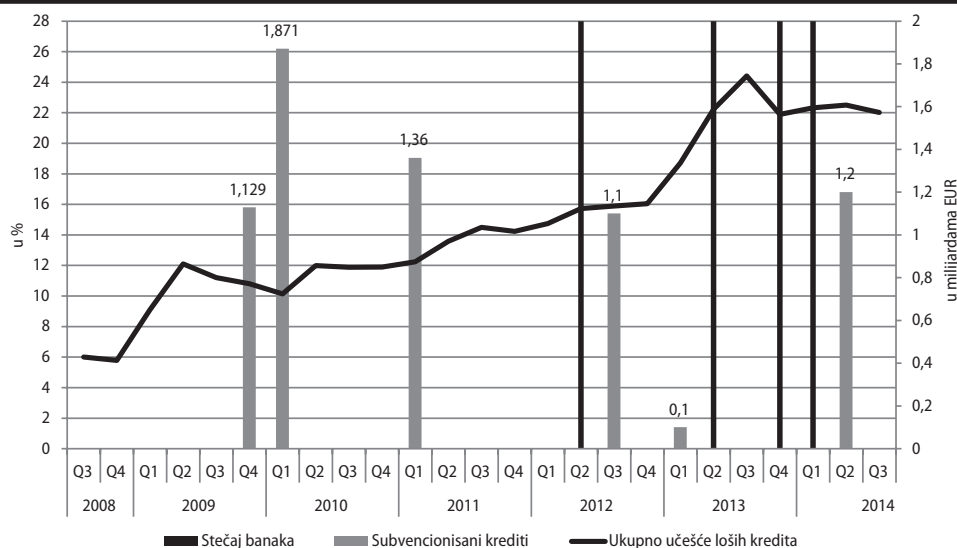
12 Živković B., Motika, S. (2005) Rizici rasta kredita, Kvartalni monitor 2., str. 61.

13 Na početku programa subvencionisane su kamate na potrošačke kredite, kredite za likvidnost i trajna obrtna sredstva, investicije i novogradnju.

Problematicni krediti: determinante rasta i moguća rešenja

iznosile samo 5 miliona evra. Kao što se vidi na grafikonu T-5, efekat ovih subvencija je kreiranje novih kredita u vrednosti od 1,1-1,8 milijardi evra, osim u pomenutoj 2013. godini kada je na taj način kreirano oko 100 miliona evra novih kredita. I pored ove mere primećujemo da se rast učešća problematičnih kredita nije zaustavio do 2014. godine o čemu svedoče još i problemi poslovnih banaka u državnom vlasništvu koji izbijaju na površinu sredinom 2012. godine. U periodu 2012-2014. četiri banke¹⁴ u većinskom državnom vlasništvu su izgubile dozvolu za rad usled konstantnih gubitaka koji su oborili količinu kapitala ispod regulatornog minimuma, nakon čega su njihova potraživanja i obaveze prenete na Banku Poštansku štedionicu. Očigledno je da je učešće problematičnih kredita u ovim bankama bilo znatno više u poređenju sa prosekom bankarskog sektora što sugerira da su kod ovih banaka osim makroekonomskih delovali i neki drugi faktori, prvenstveno institucionalne prirode. Ukupan iznos sredstava koja je država iskoristila za garantovanje depozita i dokapitalizaciju Banke Poštanske štedionice zbog stečaja četiri banke dostigao je iznos od 1,75% BDP-a što svedoči o ozbiljnosti problema i neophodnosti znatno ozbiljnijeg pristupa problemu problematičnih kredita.

Grafikon T-7. Učešće loših kredita u ukupno plasiranim u Srbiji 2008Q3-2014Q3

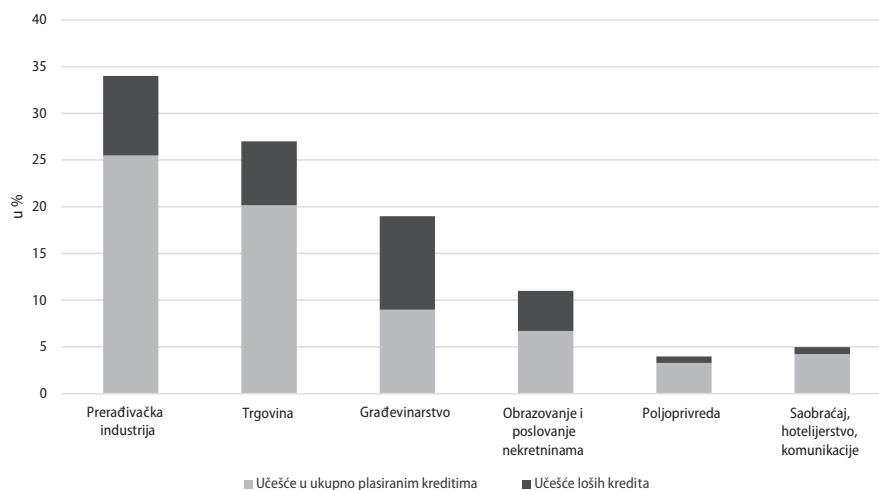
Izvor: QM

Trenutni pregled strukture problematičnih kredita pokazuje najveću zastupljenost unutar segmenta preduzetnika oko 45% (pogledati sekciju Monetarni tokovi i politika). Ipak kako krediti preduzetnicima predstavljaju samo nekih 3% ukupno plasiranih kredita na našem tržištu, mnogo veći problem se uočava kod pravnih lica kojima je plasirano oko 65% svih kredita. U okviru ovih kredita na kraju 2013. godine kod 27,7% dužnici su kasnili sa plaćanjem rate preko 90 dana što ih svrstava u kategoriju problematičnih. Ovaj broj se na kraju 2014. godine smanjio na nekih 26,5% ali i dalje predstavlja veliku opasnost po stabilnost ne samo bankarskog sistema već i celokupne privrede ukoliko se sistemski ne pristupi rešavanju problema. U okviru privrede najveća zastupljenost problematičnih kredita posmatrano nominalno je kod građevinarstva, prerađivačke industrije i trgovine (Grafikon T-8). Pri tome, građevinarstvo je izrazito pogođeno ovim problemom pošto se više od polovine uzetih kredita nalazi u kategoriji problematičnih, a slično se može primetiti u sektoru poslova sa nekretninama.

¹⁴ Agrobanka kasnije Nova Agrobanka, Razvojna banka Vojvodine, Privredna banka Beograd, Univerzal banka Beograd.

Grafikon T-8. Učešće problematičnih kredita privredi u odnosu na ukupno plasirane po privrednim granama u 2013. godini

Izvor: NBS

4. Primeri rešenja iz međunarodne prakse

Rešavanje problema visokog učešća problematičnih kredita predstavlja veliki izazov za nosioce ekonomske politike što potvrđuju i primeri zemalja koje su se nalazile u ovom problemu i pre izbijanja finansijske krize. Iskustva drugih zemalja govore da ne postoji jednostavan lek, ali da će svako ignorisanje problema na kraju biti skupo plaćeno novcem poreskih obveznika. Jedan od takvih slučajeva je bankarska kriza u Turskoj koje je začeta političko ekonomskim problemima još u 1996. godini¹⁵. Svoj vrhunac dostigla je 2001. godine naglim padom vrednosti lire što je uticalo da se učešće problematičnih kredita u vrlo kratkom periodu popne na gotovo trećinu ukupnih plasmana (podsetimo u Srbiji je učešće trenutno 21,06%). Turski Fond za osiguranje depozita pod patronatom Agencije za regulaciju i superviziju banaka u periodu od dve godine je preuzelo rukovođenje nad 20 banaka koje su bile u opasnosti da odu u stečaj usled nedostatka kapitala i velikog učešća problematičnih kredita u njihovom portfoliju. Ceo program nazvan je „Istanbulski pristup“ koji je formulisan po ugledu na model primenjen u slučaju azijske finansijske krize 1997. godine. Ideja je bila da se usvoji zajednički okvir unutar kojeg će komercijalne banke, finansijski posrednici, državne banke i banke nad kojima je uvedena prinudna uprava, rešavati problem problematičnih kredita. Unutar okvira definisani su jasni načini finansijskog restrukturiranja, otpisa problematičnih kredita, odobravanja novih kreditnih linija i lakšeg rešavanja sudskih sporova kako bi se što pre privatne banke dovele u priliku da koriste sredstva koja su izdvajala za osiguranje problematičnih kredita. Uspeh „Istanbulskog pristupa“ bio je delimičan. Jedan deo banaka koje su bile u državnom vlasništvu je dokapitalizovan ili je u potpunosti prodat dok je očekivana finansijska pomoć kada su u pitanju privatne bankarske izostala. Trošak restrukturiranja državnih i najugroženijih privatnih banaka koji je pokriven sredstvima poreskih obveznika dostigao je iznos od 30% BDP-a Turske u 2002. godini, čime se ova bankarska kriza uvrstila među najskuplje u novijoj istoriji¹⁶. Usled toga umesto restrukturiranja došlo je samo do odlaganja duga na duži period usled čega je izostao i efekat većeg smanjenja problematičnih kredita. Turska je ponovo 2002. godine pokušala da oživi ceo proces donošenjem zakona o osnivanju kompanija koje bi otkupljivale nenaplative kredite od banaka (*asset management companies*), ali uprkos tome nije došlo bitnijih promena u učešću problematičnih kredita sve dok se privredni rast u Turskoj nije vratio na pred krizni nivo.

U savremenim finansijskim krizama koje su se odrazile i na bankarski sektor najčešće su prisutna dva metoda rešavanja problema problematičnih kredita. Prvi model se oslanja na finansijsku pomoć države koja osnivanjem posebne banke ili agencije vrši otkup problematičnih kredita i na taj način uklanja „toksičnu“ aktivu iz bilansa bankarskog sektora. Država izdavanjem obveznica ili garancija finansira funkcionisanje ove banke ili kao u slučaju krize 1997. godine u Kini, centralna banka otpisuje dug poslovne banke za preuzeta sredstva koji je u nivou nenaplativog kredita koji je poslovna banka otpisala. Ovaj pristup iako efikasan, teret rešavanja problema stavlja na račun poreskih obveznika usled čega često nije opcija za zemlje sa problemima i u javnim finansijama. Irska je takođe na osnovu ovog

15 Masood, O. & Stewart, C. (2009) Determinants of Non-Performing Loans and Banking Costs During the 1999 – 2001 Turkish Banking Crisis. *International Journal of Risk Assessment and Management* 01/2009; 11.

16 Steinherr, A., Tukel, A. & Murat, U. (2004) The Turkish Banking Sector – Challenges and Outlook in Transition to EU Membership. BEEP briefing n° 9

ovog modela formirala državnu kompaniju za upravljanje problematičnim kapitalom "NAMA" koja je 2009. godine počela sa otkupom nenaplativih kredita u iznosu na osnovu izdatih državnih obveznica. Pored izuzetnog troška po državu¹⁷ još jedna negativna karakteristika ovog pristupa je moralni hazard koji se javlja u bankarskom sektoru koji je jednim delom odgovoran za pojavu problematičnih kredita a ipak ne snosi trošak njihovog smanjenja.

Drugi model rešavanja problematičnih kredita zasniva se na kreiranju uslova da banke samostalno ili u saradnji sa drugim finansijskim institucijama reše problem putem restrukturiranja dugova, otpisa u slučaju stečaja preduzeća ili prodajom problematičnih kredita trećim licima. Za uspešnost ovog programa neophodno je povećati efikasnost sudova u rešavanju stečajnih postupaka koji su npr. u Srbiji u bliskoj prošlosti trajali i više od pet godina. Takođe, potrebno je uvesti sistem poreskih podsticaja za banke da u većim iznosima vrše otpis problematičnih kredita, čime bi se delimično neutralisali gubici banke. Iako je ovaj metod u duhu tržišne ekonomije, pošto zahteva koordinisane napore države na više frontova, manje je uspešan po pitanju smanjivanja učešća problematičnih kredita.

5. Dosadašnje mere i planovi u Srbiji

Rešenja koja je NBS u jednom trenutku počela da primenjuje u borbi sa problematičnim kreditima delom se oslanjaju na prethodno opisani „Istanbulski pristup“ uz ocenu da je bilo nedopustivo čekati 2012. godinu da bi se po prvi put ovom problemu posvetilo više pažnje. Jedan od pokušaja da se poslovnim bankama obezbedi više prostora za restrukturiranje problematičnih kredita kada su u pitanju fizička lica, odnosi se na promenu Odluke od klasifikaciji bilansne aktive i vanbilansnih stavki iz decembra 2012. godine kada je procena kreditne sposobnosti klijenta i nivoa kreditne zaduženosti u potpunosti preneti na svaku pojedinačnu banku. Kada su u pitanju pravna lica u okviru iste Odluke omogućeno je da se problematična potraživanja ustupaju i pravnim licima koja ne moraju imati sedište poslovanja u Srbiji niti se moraju baviti pretežno finansijskom delatnošću. Nakon ovih promena, većina napora NBS je bila usmerena ka stabilizaciji inflacije i volatilnosti kursa dinara dok su dalji naponi ka rešavanju problema problematičnih kredita izostali.

Usled toga propuštena je prilika da se učešće problematičnih kredita zaustavi na nivou koji bi bio manje rizičan po stabilnost celokupnog bankarskog sistema. Za period 2012-2014. četiri banke su i pored prethodne dokapitalizacije otišle u stečaj koji je pošto su u pitanju banke sa većinskim vlasništvom države pao na teret poreskih obveznika. Odsustvo aktivnijeg pristupa u rešavanju problema problematičnih kredita negativno se odrazilo i na kreditnu aktivnost koja ne pokazuje znake oporavka čime se smanjuje i mogućnost bržeg privrednog oporavka. Čini se ipak da je konačno uočena ozbiljnost ovog problema kome je posvećeno dosta prostora u sporazumu sa MMF-om koji je nedavno potpisan. U poslednjem izveštaju¹⁸ misije MMF-a, istaknuto je da se problem visokog učešća problematičnih kredita mora rešiti borbom na više frontova. Da bi se sprečile stečajne epizode u bankarskom sektoru, neophodno je uvesti nove regulatorne mehanizme i povećati postojeći nivo kontrole. Kao jedan od rezultata pregovora sa MMF-om, početkom februara usvojena je Izmena i dopuna Zakona o bankama¹⁹ koje će se primenjivati od 1. aprila tekuće godine. Nove izmene se prvenstveno tiču definisanja nadležnosti i regulisanja odnosa u slučajevima potencijalne opasnosti po stabilnost finansijskog sistema usled lošeg poslovanja neke od banaka. Po osnovu ovih promena, nadležnost za sprovođenje kontrole i preduzimanje konkretnih mera u cilju očuvanja finansijske stabilnosti u potpunosti je u ingerenciji NBS. Za razliku od prethodnog zakona koji se odnosio samo na banke u vlasništvu Republike Srbije, nove odredbe zakona će se odnositi na sve banke koje posluju u Srbiji. Ovim se postiže veći stepen obuhvata a time i nadzora koja za cilj ima rano uočavanje potencijalnih rizika po finansijski sistem.

Po pitanju kontrolnih mera, definisan je jasan sskup postupaka nadzora i intervencije (kada se za to utvrdi potreba) koji se moraju sprovesti bez mogućnosti korišćenja diskrecionih prava pojedinaca ili institucija. Prva faza definiše instrumente za uočavanje ranih signala a nakon toga ukoliko se uoče neki negativni elementi poslovna banka sprovodi mere iz unapred pripremljenog plana oporavka koji na godišnjem nivou revidira i šalje NBS na prihvatanje. Dodatna obaveza NBS prema ovim izmenama je sprovođenje analize svih rešenja i njihovog uticaja na ceo finansijski sistem kako bi se utvrdio način regulisanja problema koji ima najmanji trošak. U slučajevima kada banka postupi suprotno odredbama zakona koji definiše kriterijume stabilnosti poslovanja ili se na osnovu uočenih izveštaja utvrdi

17 U slučaju Irske trošak programa za poreske obveznike kumulativno iznosi 64 milijarde evra, za period od četiri godine. Samo u 2008. godini garancije koje je izdala Irska iznosile su dvostruko više od BDP-a u toj godini.

Healy, T. (2013) Private bank debt and public finances: some options for Ireland, NERI Working Paper 2013/01 strane 7 i 8.

18 IMF (2015). 2014 article IV consultation and request for stand-by arrangement—staff report; press releases; and statement by the executive director for the republic of Serbia, IMF Country Report No. 15/50

19 Republika Srbija (2015). Zakon o izmenama i dopunama Zakona o bankama, "Službeni glasnik RS" br. 14/2015

naglo pogoršanje likvidnosti i sl. NBS je u mogućnosti da primeni mere rane intervencije koje u ekstremnim slučajevima mogu ići i do razrešenja člana organa upravljanja ili do uvođenja prinudne uprave u banku. U slučaju sprovođenja procesa restrukturiranja kada su sve druge opcije iscrpljene, NBS preuzima sve aktivnosti u cilju rešavanja problema uz minimalni trošak po uključene strane i ceo finansijski sistem. Još jedna novina koja je predviđena ovim izmenama je definisanje zakonskog okvira za osnivanje banke za posebne namene koju može osnovati samo Republika Srbija. Ukoliko bi se osnovala, nadležnost nad radom ove banke po pitanju praćenja kriterijuma za osnivanje i ispunjenja ciljeva tj. restrukturiranja osnovne banke bi bili u ingerenciji NBS. Ovo rešenje je slično primerima iz međunarodne prakse i pomenutog rešenja u Irskoj ali usled činjenice da kreira veliki trošak po javne finansije u našem slučaju ovo je gotovo neupotrebljiva opcija. Ako imamo u vidu problem u javnim finansijama i obavezu da se zaustavi rast javnog duga do 2017. godine što je već sada pod znakom pitanja, realnije rešenje za Srbiju je kreiranje mehanizma kojim bi najveći trošak trebale da snose akteri same kreditne transakcije uključujući i matičnu banku.

Problem visokog učešća problematičnih kredita u bankarskom sektoru Srbije dominantno je bio prisutan u bankama koje su u vlasništvu domaćih lica, bilo da su u pitanju državne ili privatne banke ali se vremenom preneo i na ostatak sistema. Samim tim povećanje supervizije neće imati previše efekata ukoliko se u praksi nastavi zaobilaznje regulatornog okvira koje i ranije postojao i predviđao određene mere nadzora i kontrole. Do god odluke menadžera banke nisu potpuno nezavisne od interesa struktura vlasti (kao što je slučaj u javnom sektoru), ne može se očekivati napredak u tom segmentu. Kao moguće rešenje primenjeno i u slučaju Turske jeste privatizacija u slučaju državnih ili koncentracija i dokapitalizacija privatnih banaka koje već neko vreme beleže loše rezultate (Srpska banka, JUBMES, NLB, OTP i sl.).

Mera, koja je sadržana u sporazuma sa MMF, a koja bi mogla imati više efekata na smanjenje učešća problematičnih kredita je uvođenje novog mehanizma za restrukturiranje duga van suda kao i ubrzanje i pojednostavljenje sudskih postupaka kada dužnik objavi stečaj. Uklanjanje uskih grla u zakonu o stečaju koji otežavaju brzo razrešenje odnosa između dužnika i banke, moglo bi da oslobodi značajna finansijska sredstva koja su trenutno zarobljena za pokriće problematičnih kredita. Pored toga i bolji poreski tretman banaka koje otpisuju deo problematičnih kredita, pokretanje već postojećeg okvira za vansudsko restrukturiranje dugova ali i podsticaj razvoja tržišta za kupovinu problematičnih dugova mogli bi ubrzati rešavanje postojećeg problema. Ipak, iskustva zemalja koja su primenjivala sličan recept nam govori da u slučaju kada država nije u stanju da sprovede planirane reforme dolazi samo do odlaganja problema umesto njegovog rešavanja. Takođe, potpuno rešavanje problema visokog učešća problematičnih kredita možemo očekivati samo ukoliko se uz predložena rešenja ostvari i oporavak proizvodnje koja prema svim dosadašnjim analizama ipak dominantno utiče na njihov rast.

Literatura:

- Beck, R., Jakubik, P. & Piloiu, A. (2013). Non-performing loans: what matters in addition to the economic cycle? European Central Bank, Working Paper Series 1515
- Berge, T.O. & Boye, K.G. (2007). An analysis of bank's problem loans. *Norges Bank Economic Bulletin*, 78, 65–76.
- Berger, A. N. and DeYoung R. (1997) Problem Loans and Cost Efficiency in Commercial Banks. *Journal of Banking and Finance* 21, 849-870
- Boudriga, A., Boulila Taktak, A. & Jellouli S. (2010). Bank specific, business and institutional environment determinants of banks nonperforming loans: evidence from mena countries, Economic Research Forum, Working Paper No. 547
- Breuer, J.B. (2006). Problem Bank Loans, Conflicts of Interest and Institutions. *Journal of financial stability*, Vol. 2, pp. 266–285
- Buncic, D. & Melecky, M. (2012). Macroprudential Stress Testing of Credit Risk – A Practical Approach for Policy Makers. World Bank Policy Research Working Paper No. 5936
- Bock, R. & Demyanets A. (2012). Bank Asset Quality in Emerging Markets: Determinants and Spillovers, IMF Working Paper 12/71
- Espinoza, R. & Prasad, A. (2010). Nonperforming Loans in the GCC Banking System and their Macroeconomic Effects. IMF Working Paper 10/224

Problematični krediti: determinante rasta i moguća rešenja

- Godlewski, C. (2005). Bank capital and credit risk taking in emerging market economies. *Journal of Banking Regulation*, Volume 6, No 2.
- Grupa autora (2006), Kreditna ekspanzija u zemljama regiona, Kvartalni monitor br. 4, str. 65.
- Healy, T.(2013) Private bank debt and public finances: some options for Ireland, NERI Working Paper 2013/01
- IMF (2015). 2014 article IV consultation and request for stand-by arrangement—staff report; press releases; and statement by the executive director for the republic of Serbia, IMF Country Report No. 15/50
- Jakubík, P. & Reininger, T. (2013). Determinants of Nonperforming Loans in Central, Eastern and Southeastern Europe, *Focus on European Economic Integration*, Oesterreichische Nationalbank , issue 3, pages 48-66.
- Klein, N. 2013. Non-Performing Loans in CESEE; Determinants and Impact on Macroeconomic Performance. IMF Working Papers 13/72
- Louzis, D.P., Vouldis, A.T. & Metaxas, V.L. (2010). Macroeconomic and bank-specific determinants of non-performing loans in Greece: a comparative study of mortgage, business and consumer loan portfolio. Bank of Greece Working Papers 118
- Masood, O. & Stewart, C. (2009) Determinants of Non-Performing Loans and Banking Costs During the 1999 – 2001 Turkish Banking Crisis. *International Journal of Risk Assessment and Management* 01/2009; 11.
- Messai, A.S. & Jouini, F. (2013). Micro and Macro Determinants of Non-performing Loan. *International Journal of Economics and Financial Issues, Econjournals*, vol. 3(4), pages 852 - 860.
- Nkusu, M. (2011). Nonperforming Loans and Macrofinancial Vulnerabilities in Advanced Economies. IMF Working Paper 11/161
- Otašević, D. (2013). Macroeconomic determinants of the quality of banks' loan portfolio in Serbia. Working paper, NBS, 2013. Available at: http://www.nbs.rs/export/sites/default/internet/english/90/90_0/2013_27_DO.pdf
- Podpiera, J., Weill, L. (2008) Bad luck or bad management? Emerging banking market experience, *Journal of Financial Stability*, Volume 4, Issue 2, p.135-148
- Republika Srbija (2015). Zakon o izmenama i dopunama Zakona o bankama, "Službeni glasnik RS" br. 14/2015
- Rossi, S., Schwaiger, M., Winkler, G. (2005) Managerial behaviour and cost/profit efficiency in the Banking Sectors of Central and Eastern European Countries. Working Paper no. 96, Austrian National Bank
- Salas, V. and Saurina, J. (2002) Credit Risk in Two Institutional Regimes: Spanish Commercial and Savings Banks. *Journal of Financial Services Research* 22 (3), 203-224.
- Skarica, B. (2014). Determinants of non-performing loans in Central and Eastern European countries. *Financial Theory and Practice*, Institute of Public Finance, vol. 38(1), p. 37-59.
- Steinherr, A., Tukel, A. & Murat, U. (2004) The Turkish Banking Sector – Challenges and Outlook in Transition to EU Membership. BEEP briefing n° 9
- Tanasković, S. & Jandrić, M. (2015). Macroeconomic and institutional determinants of non-performing loans. *Journal of Central Banking Theory and Practice*, Central bank of Montenegro, vol. 4(1), p. 47-60.
- Živković B., Motika, S. (2005) Rizici rasta kredita, Kvartalni monitor br. 2, FREN.

CIP - Katalogizacija u publikaciji
Narodna biblioteka Srbije, Beograd

33

KVARTALNI monitor ekonomskih trendova i politika u Srbiji / glavni i odgovorni urednik Milojko Arsić. - 2011, br. 1 (januar/jul)- . - Beograd (Kamenička 6) : Fond za razvoj ekonomske nauke, 2005 - (Beograd : Alta Nova). - 30 cm

Tromesečno. - Ima izdanje na drugom jeziku: Quarterly monitor of economic trends and policies in Serbia = ISSN 1452-2810

ISSN 1452-2624 = Kvartalni monitor ekonomskih trendova i politika u Srbiji COBISS.SR-ID 126547212